

DUBRAVKO HABEK

IVANA HORBEC

UDK: 617-05(497.526)Bönisch, I.

Pregledni članak/ Review

Rukopis prihvaćen za tisak: 16. 11. 2022.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/90836czg5y>

Natkirurg Johann Bönisch i njegovo pismo supruzi Juliji s ratišta 1849. godine

Sažetak

U radu prikazujemo profesionalne i privatne podatke o natkirurgu Johannu (Ivanu) Bönischu, koji je službovao u Bjelovaru kao bolnički kirurg i kotarski liječnik – natkirurg sa stalnom službom u objema bjelovarskim pukovnijama, isprva Đurđevačkoj, a potom i Križevačkoj. U radu se donosi cjelovit prijevod njegova pisma supruzi Juliji s njemačkoga jezika, pisanog 1849. godine na srijemskome ratištu, gdje je službovao kao bataljunski kirurg. Pismo literarnim emotivnim izričajem nudi informacije o vojnosanitetskim i vojnim okolnostima na bojištima sredine 19. stoljeća.

Ključne riječi: Bjelovar; 19. stoljeće; Ivan Bönisch; natkirurg; osobna pisma; povijest.

Uvod

Dosad su spominjane brojne biografije čak 536 službujućih vojnih nižih i viših kirurga i liječnika u Bjelovaru od 1756. godine do razvojačenja Vojne krajine (Habek, 2015), ali mnoge nisu nikada objavljene. Svaki profesionalni put ondašnjih vojnih liječnika i kirurga bio je isprepleten stalnim prekomandama s ratišta na ratište, u poljske trupne vojne bolnice te vojne i/ili civilne bolnice, a potom i u civilnu službu,

nakon razvojačenja kod onih koji su preživjeli brojne ratne sukobe i pošastne bolesti, koje su tada nepovratno odnosile i liječnike, njihove obitelji i bolesnike. Profesionalni putevi vojnih liječnika (njem. *Feldarzt*) ili kirurga, prema tadašnjoj semiologiji nižih liječnika (isprva *Feldscher*, pa njem. *Wundarzt*, *Oberwundarzt*, lat. *Chirurgus*, *Superior Chirurgus*, njem. *Obercyhrurgus*, a kasnije lat. *Patronus chirurgiae*, *Magister chirurgiae*) (Habek, 2015; Bazala, 1943), odražavali su se i na njihove privatne živote, vjenčanja, rođenja i krštenja te smrti članova obitelji koji su iz današnje perspektive socijalne i intelektualne povijesti i medikohistoriografski iznimno interesantni.

U ovom radu prikazujemo, uz profesionalne i privatne podatke natkirurga Johanna (Ivana) Bönischa, koji je službovao u bjelovarskim pukovnijama i gradu Bjelovaru, prvi put prevedeno pismo s njemačkoga jezika koje je Bönisch poslao svojoj supruzi Juliji sa srijemskog ratišta, a koje se čuva u Arheološkome muzeju u Zagrebu te je pretisnuto u *Liječničkom vjesniku* 1943. godine (HAM br. G, 1022; Brozović, 1943).

Natkirurg Johann (Ivan) Bönisch

Johann (Ivan, Ignatius) Bönisch (upisivano i kao Boenitsch, Bömisch) rođen je 1815. godine u Kunínu u ondašnjoj Moravskoj (njem. Kunewald, Kuwenwald). Kao građanin je u razdoblju 1834. – 1838. pohađao bečki *Josephinum*, tada središnju visokoškolsku instituciju za obrazovanje kirurga i ranarnika u Habsburškoj Monarhiji. Po završetku studija stekao je diplomu kirurga (ranarnika), porodničara i očnog liječnika (*Wundarzt und Geburtshelfer, Augenheilkunder*) (Habek 2015, HDA – 450, D-1696-1702.). Kao student *Josephinuma* izdao je knjižicu *Zum Namensfeste... Herrn Ignatz von Bauer... den 31. Juli 1836.* (tiskanu u Oedenburgu 1836.) (Bazala 1943 a, Bazala 1943 b). Od godine 1839. bio je na službi u vojnim postrojbama austrijske vojske, uključujući i obje bjelovarske pukovnije, te je sa svojim pukovnijama sudjelovao kao kirurg i natkirurg na raznim bojištima diljem Carstva, pa tako i na onima 1848. i 1849. u jeku mađarske revolucije, kao i u bitci kod Solferina 24. lipnja 1859. Za zasluge na bojišnici dobitnik je ratne i jubilarne kolajne, a nakon rata s Mađarima unaprijeđen je u nadranarnika (njem. *Oberwundarzt*, lat. *Supremus Chirurgus*) (Habek, 2015, Samoborski list, god. VII, br. 36, 12. 9. 1912.).

Obitelj Bönisch živjela je isprva u Koprivnici do preseljenja u Bjelovar. Bönisch je mobiliziran i dodijeljen 6. durđevačkoj pukovnijii (*Incluti Regiminis Szentvarynensis, Georgiensis*) kao vojni kirurg od 1843. godine sa stožernim mjestom u Bjelovaru, gdje je djelovao do 1850. godine. Namješten je u studenome 1843. godine i kao *Wundarzt* pridružen je pukovnijskome stožeru umjesto *Unterarzta* Wincenza Mariharda, koji je tada dobio prekomandu u *Invalidenhaus* (Habek, 2015; HDA D-1696-1702). Go-

dine 1847. Bönisch službuje i kao bolnički kirurg (*Feldhospitalwundarzt*) uz kirurge i natkirurge Mandela, Bartha, Schaschecka, Jellena, Leszjaka, Watzkoga i Becka, von Sebastjena i Strnadta u novoj bjelovarskoj bolnici (*Landesspital der k. u k. Varasdiner Militar Grenze*) (Habek, 2015; HDA D-1696-1702, HDA D-1690-1696.). Ta nova bjelovarska vojna i gradska bolnica podignuta je 1845. godine i useljena 1846. godine, a njome je tada rukovodio pukovnijski liječnik i kirurg, pukovnijski satnik dr. Ignatius Lang, koji je umro u 44. godini života 19. studenoga 1849. od posljedica tada neizlječivoga tifusa (*Dominus Ignatius Lang, natus Viennae in Austria, Romanus catholicus, Doctor Medicinae et Chyrurgiae et c. c. Reg. Capitaneus et Chyrurgus Regiminis in Reg. St. Georg. obyt in Bellovari, 44 anno.*). Smrt dr. Langa ustanovio je i potvrdio upravo natkirurg Johann Bönisch (*Dominus Sup. Chyrurgus*) (Habek, 2015., DAB 2967-2968), koji se očito vratio sa srijemskoga ratišta te nastavio dalje raditi u Bjelovaru.

Nakon službe u 6. đurđevačkoj pukovniji Bönisch je kao natkirurg 5. listopada 1850. privremeno premješten (odluka u rujnu 1850.) na službu u *Grenadir Division*, na bojišnicu, a potom se ponovno vraća na službu u Bjelovar, isprva kao kirurg 6. pukovnije i nakratko bolnički kirurg 1856. godine, a potom, šezdesetih godina 19. stoljeća, i kao natkirurg 5. križevačke pukovnije i kotarski liječnik. Tada su kirurzi i natkirurzi imali svoje stanove oko Bjelovara, u mjestima postrojbi kojima su pripadali, a radili su kraće ili dulje vrijeme i kao bolnički liječnici (Habek, 2015; HDA D-1696-1702, HDA D-1690-1696). Kao kotarski liječnik izdaje i potvrde o smrti i dozvolu za ukop pokojnika umrlih na području Kotara Bjelovar, a potpisuje se kao Bönisch, *Oberwundarzt*. Tako primjerice 22. kolovoza 1864. izdaje potvrdu o smrti / dozvolu za ukop u selu Gudovcu, gdje je očito stanovao i gdje je stolovala gudovačka satnija, za pokojnoga G. Ć. T. iz sela Klokočevca kbr. 15, koji je bio grkoistočne vjere, star 65 godina, umro 22. kolovoza u 4 sata i 5 minuta od gangrene (nekroze). Bönisch ga je obišao prema propisu u 16 sati i ustanovio smrt, a s obzirom na to da je već nastupila mrtvačka ukočenost i da uslijed njegove bolesti raspadanje tkiva brzo napreduje, umrli je morao biti pokopan u roku od 38 sati nakon smrti, što navodi u svojoj potvrdi (fotokopiju originala prilažemo kao sliku 1, DAB fond 3945).

Bio je oženjen gospodom Julianom (Julijom) Pečanić, u kojem se braku u Bjelovaru 13. studenoga 1860. rodila, a 14. je studenoga bila krštena kći Katarina. Krsni kumovi novorođenoj Katarini bili su poznati bjelovarski orguljaš Aloysius Fleischer i njegova supruga Ida (DAB fond 2961). No ondašnja vitalnostatiistička pokora nije zaobišla ni obitelj natkirurga. Dana 3. svibnja 1866. u Bjelovaru im je umrla devetnaestogodišnja kći Paulina (*domicella*), od *Tabes* (treći stupanj luesa), i pokopana je na bjelovarskome župnom groblju 5. svibnja 1866. (DAB fond 2967).

Nakon razvojačenja Vojne krajine, godine 1875. obitelj Bönisch naseljava se u Samobor, gdje će Bönisch djelovati kao umirovljeni praktični liječnik – nadranarnik

(Samoborski list, god. VII, br. 36, 12.9.1912). No, zbog manjka liječnika nakon razvojačenja i važeće klauzule da umirovljeni magistri kirurgije mogu raditi kao privatni, kotarski, gradski ili seoski *liečnici* i *nadliečnici*, već je 1877. natkirurg Bönisch bio postavljen u službu „nadliečnika u Vališ-selu”, današnjem Cetingradu, koji je naziv Vališ-selo tada nosio po austrijskom časniku. Nakon te službe dobiva namještenje 1879. godine u Rakovici, u Podžupaniji karlovačkoj, kao 64- godišnji *c. k. nadliečnik*. Kasnije je službovao kao kraljevski kotarski liječnik u Karlovcu 1888. – 1889., gdje je upisan kao dr. Vatroslav i dr. Ignjat Bönisch (vjerojatno krsnim imenom). U Hrvatski liječnički zbor stupio je u studenome 1885. godine sa sedamdeset godina, upisan kao dr. Vatroslav Bönisch u službi *kraljevskoga kotarskog liečnika u Rakovcu*, a iz strukovne udruge istupio je 1891. (Habek, 2015, Liječnički vjesnik 1885. – 1891.).

U Samoboru je dočekao iznimno duboku starost i istinsko umirovljenje kao „c. k. magister kirurgije” i udovac te je nakon bolesničkog pomazanja 9. kolovoza 1912. skončao život s navršenih 97 godina osebujne profesionalne i privatne biografije. Umro je od staračke slabosti kod svoje kćeri Vilme i zeta, umirovljenoga natporučnika Andrije Goranovića, u kući u Starogradskoj ulici 3. Pogreb je vodio Miroslav ili Friderik Crkvenac, samoborski kapelan i umirovljeni župnik Vojnoga Križa (danas Križa) a za mjesec dana popunidbenom zapovjedništvu u Zagrebu izdana je potvrđnica o njegovoj smrti (NAZg br. 160). Na župnom groblju u Samoboru pokopan je 31. kolovoza 1912. uz obavijest u *Samoborskom listu* koju donosimo u prilogu kao sliku 2 (NaZg 160, Samoborski list, god. VII, br. 36, 12. 9. 1912).

Prijevod pisma natkirurga Ivana Bönischa supruzi Juliji¹

Vojni tabor kod Kamenice u Srijemu, 2. lipnja 1849.

Moja najdraža Julči (Jultschi)!

Sigurno si već dobila kratko pismo datirano na Duhovni ponedjeljak, kao i moje ranije pismo iz Budimaca kad sam ujedno pisao i ocu. Nisam, na žalost, primio nijedno pismo još od [ona] dva pisma, od kojih je posljednje datirano s 30. travnjem, a koje mi je predao Rogula u Osijeku. I sâm sam bio u vojnoj pošti u Rumi gdje je banov glavni stožer; moj prijatelj poručnik Dragiša se više puta tamo raspitivao, ali sve uzalud. Želim vjerovati da je za to kriva Pošta!! I nadati se da će se tome uskoro doskočiti, jer bismo kao opsadna četa ispred utvrde Petrovaradin tjednima trebali ostati ovdje, gdje nas onda neće zaobići pisma koja su ovamo adresirana.

¹ Prevela dr. sc. Ivana Horbec.

Raznim nepovoljnim vijestima ne vjeruj, anđele, ništa, ili [vjeruj] tek desetinu toga. Ovdje smo zaista imali dva sposobna neprijatelja: prvo koleru, pa Mađare. Prva [kolera, op. pr.] je već u bolnici i kod nas već dva dana nije došlo ni do jednog slučaja. Naš je bataljun općenito imao sreće – dosad je izbilo ukupno samo pet slučajeva među običnim vojnicima, dok su ostali bataljuni, čak i naš četvrti, izgubili jako puno ljudi. Od časnika našega bataljuna je – nemoj se, anđele, previše zaprepastiti – poručnik Rogula, kojeg i ti poznaješ, umro od kolere i jučer je bio pokopan. U četvrtom bataljunu je već ranije umro natporučnik Zlatar; poručnik Tomašević [umro je] prije par dana u Karlovcima, a natporučnik Popović, koji je također bio jako pogođen kolerom, došao je prije odlaska 4. bataljuna meni na liječenje te je, ponešto slab i čudljiv, na putu do potpunog ozdravljenja. Međutim, drugi neprijatelj – mađarski topovi – dosad nam nisu naštetili i nadam se da neće ni nadalje: pucaju ovamo itekako često, samo smo mi prilično izvan dometa, dobro zakriveni šancima na vinogorju iznad Kamenice, a 10-11 kadeta opremljenih topovima s 4 mine drže naše neprijatelje dovoljno na odstojanju te čuvaju sigurnost i hrabrost naše male grupe – šest bataljuna, među kojima tri redovna. Mi smo ovdje svi smješteni u kolibe i barake koje ostavljaju za poželjeti mnogo bolju zaštitu od lošega vremena. Na početku sam bio u udaljenom selu Kamenici, no ubrzo su me povukli u tabor. Ovdje itekako oskudijevamo u živim namirnicama. Vina i šljivovice ima u obilju – prvo je iznimne kvalitete i povoljno. I trešanja ima mnogo, jedino ih se ne usudim previše jesti. I kod vas bi ih već trebalo biti. Želio bih vidjeti kako im se naši mali anđeli raduju. Da li se to već dogodilo? Ako mi ne padne sreća s neba, neću [to vidjeti], jer sam u potpunosti vezan uz svoju sudbinu.

Sad sam ponovno sam u bataljunu: Sebestjen je bolestan zaostao u Budimcima, odakle će krenuti prema Mitrovici ili Vinkovcima. Da li sam već raspoređen dalje, saznat ću tek za par mjeseci, jer mi i službena pisma dolaze kao i privatna, pa čak i pisma za liječničko osoblje. Od tebe bih, anđele, ili od oca, mogao najprije saznati, pa i s obzirom na to jedva čekam pismo od vas. Jedno je za mene sigurno: ako u svibnju nisam bio raspoređen dalje, za 14 dana mi prestaje služba što god da se desi, a ako sam raspoređen dalje, onda bih najradije bio premješten ili dodijeljen banderijalnim husarima. O tome ću ti, srce, kasnije pisati, ne pristoji se sada. Leeb bi, kojem usput šaljem srdačni pozdrav, želio – kao što mi je ispričao stari poručnik Urban, kojega itekako poznaješ i koji je ovdje zapovjednik u bolnici – želio napustiti svoje namještenje i ponovno stupiti u vojsku! O, da, negdje mu kao natkirurgu i tajniku vjerojatno ne bi bilo loše – ali kod trupa na terenu? On bi to mogao

prerano zažaliti, jer to bi bila najveća ludost njegova života, itd., itd.! Da li si, anđele, već primila stvari koje sam ti poslao u tri navrata? Što na to kaže moja mala ljubljena mudrica? A što ti, srce moje? Odabašić, natporučnik u 4. bataljunu, bio je prije 14 dana u Koprivnici i s pomoćnim kolima koje je pokupio u Grazu. Ovdje sam s njim razgovarao, ali mi nije znao ništa reći jer tamo nema ničega novoga.

Ovdje su dani lijepi, ali vrući. Imamo krasan pogled preko Dunava koji ovuda protječe prema Bačkoj, nekoć krasnoj ravnici, ali sad opustošenoj. Jučer i prekjucher smo prema Tisi vidjeli i čuli prejaku i neprestanu topovsku pucnjavu, no do danas još ne znamo tko je pucao i zašto. Jučer je bio strašan požar u tri najveća naselja u Bačkoj, gdje su gorjele čak i tri crkve. Čuli smo da bi Budim trebao pasti i da se zapovjednik Budima Henci upucao: što će uraditi jadan Watzke, koji je također ostao tamo sa svojim bataljunom! Nesretni rate! Naš zapovjednik ovdje je pukovnik Mamula – jedan pristojno obrazovan, dobar čovjek koji je zaslužan za to da su naši šanci ovdje čudesno dobro izgrađeni. Danas opet izlazimo iz naših koliba i kao rezervna trupa postranično uz predpostaje unazad štitimo sve ostale bataljune našega tabora.

Ovo sam napisao prije podne. Sad se, poslijepodne ili radije navečer, već opet vidi više sela nedaleko od Petrovaradina da gore tako strašno da je požar nadaleko preko nas širok tri milje, kako ga je tjerao vjetar. Kasnije su ispred ih požarišta bile mnoge vatrogasne straže u velikom polukrugu. Izgleda da se sve povlači iz Novoga Sada, jednog lijepog velikog grada kojega samo rukavac Dunava dijeli od Petrovaradina – da li se radi o vojsci ili o civilima, ne znam, jer je cesta neprestano puna prašine.

Dobro jutro, najdraži anđele! Danas smo, u nedjelju 3. lipnja, čuli nešto topovske pucnjave u daljini. Također, čuli smo i da pisma iz Hrvatske dolaze do nas preko Čerevića – to je jedno malo naselje udaljeno od nas jednu stanicu – i to ovako adresirana: na N. N. ranarnika 3. bataljuna Đurđevačke pukovnije, br. 6. kod opsade petrovaradinske tvrđave, u Kamenicu preko Čerevića. Stoga se najusrdnije nadam da ćeš mi odgovoriti odmah nakon primitka pisma, jer smo stalno bili u pokretu i nema vremena za gubljenje. Ne vjerujem u mišljenje sviju da ćemo ovdje dugo ostati. Sada te, srčeke, jako ljubim, i našu djecu. Pozdravlja vas i ljubi tisuću puta u mislima, kao i oca i majku,

Vaš Johann.

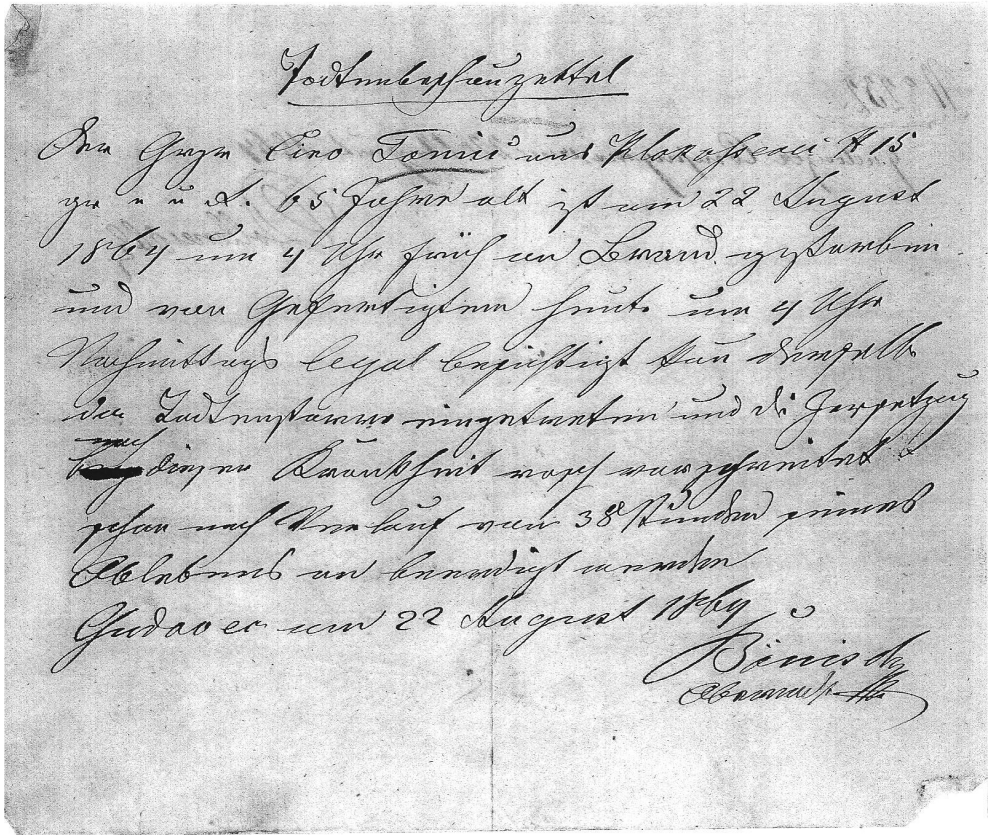
Adresa: gospođi Juliji Bönisch, poštovanoj supruzi, visokorođenoj u Koprivnici u Hrvatskoj.

Rasprava

Bönischevo pismo sa srijemskoga ratišta, ispod Petrovaradinske tvrđave, originalni je prikaz zbivanja s bojišnica sredine 19. stoljeća koja uključuju fortifikaciju, smještaj, logistiku, nepovoljna zbivanja (požari, bombardiranja) i zbivanja u svezi s vojnosanitetskom službom. Spominje koleru kao tada pandemijsku i teško izlječivu bolest, od koje su umrli brojni časnici i vojnici njegove postrojbe, a ne samo zbog ratnih streljiva i eksplozivnih rana. Tako se spominje i vojna bolnica s njezinim glavnim kirurgom te bataljunski kirurzi njegove pukovnije, gdje spominje Sebastjena, Watzkoga i Leeba, a koji su spomenuti u popisu kirurga bjelovarskih pukovnija (Habek, 2015). Bönisch je bio tada na funkciji bataljunskog ranarnika (*Wundarzt*), vojnoga trupnoga kirurga koji je pratio svoju postrojbu po utvrđenim ili mobilnim bojišnicama, a kasnije je unaprijeđen u natkirurga. Navedeno potvrđuje vojnosanitetsko ešalonsko ustrojstvo na bojišnicama od bataljunskih pomoćišta s ranarnikom do vojnih pukovnijskih bolnica, što je temelj i današnje vojnomedicinske doktrine. Kroz tri desetljeća njegova službovanja u bjelovarskim pukovnijama natkirurg Bönisch radio je i kao bolnički liječnik-kirurg kraće vrijeme tijekom dviju godina, prema postojećim arhivskim zapisima, te kao kotarski liječnik šezdesetih godina 19. stoljeća, a ipak veći dio svoje kirurške karijere radio je kao trupni kirurg i natkirurg po bojištima gdje je pukovnija djelovala do umirovljenja i razvojačenja Vojne krajine (Habek, 2015).

Uz navedena zbivanja, pismo je pisao ondašnjim kurtoaznim izričajem svojoj supruzi s odabirom riječi kojima bi umanjio strahote svake bojišnice u kojoj se ratnici i vojni liječnici nalaze. U pismu spominje svoju djecu, majku i oca te napominje „visokorodenost” svoje supruge Julije u Koprivnici. Povjesničar medicine i profesor ginekologije Vladimir Bazala piše da se natkirurg Bönisch posebice istaknuo u borbi protiv Mađara i da je obitelj kirurga Bönischa živjela u Koprivnici, ne spominjući u svojim radovima njegovu službu u Bjelovaru, što se vjerojatno odnosi na njegov početak službe u Đurđevačkoj pukovnji sa smještajem obitelji u Koprivnici, koja je bila dijelom Varaždinskoga generalata (Bazala 1943 a, 1943 b).

Činjenica da je Bönisch privatna pisma supruzi pisao na njemačkom jeziku odražava ne samo utjecaj njemačkoga jezika u vojnoj hijerarhiji, gdje je taj jezik korišten kao službeni, nego ukazuje i na praksu svakodnevnog života medicinskih praktičara u Habsburškoj Monarhiji, gdje je većina medicinskih praktičara na rubnim područjima Monarhije, pa tako i u Vojnoj granici, podrijetlom bila izvan Hrvatske. Ovaj prvi prijevod Bönischeva pisma, kao i njegova radna biografija ujedno pruža bogata saznanja o okolnostima u kojima su medicinski praktičari djelovali na području Vojne granice sredinom 19. stoljeća te uvelike pridonosi hrvatskoj i bjelovarskoj povijesti sa socijalnog, medicinskog, intelektualnog i institucijskog stajališta.

Slika 1. Originalna potvrdnica o smrti koju je izdao natkirurg Bönisch. Zbirka Matica umrlih Pravoslavne parohije u Bjelovaru 1905. – 1934., Državni arhiv Bjelovar 3945.

Literatura

1. Bazala, Vladimir (1943) *Poviestni razvoj medicine u hrvatskim zemljama*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod Zagreb, str. 72-92.
2. Bazala, Vladimir (1943) *Značajke hrvatske medicinske kulture*. *Hrvatsko kolo*, Zagreb, (24), str. 381.
3. Brozović, Leander (1943) *Pismo vojničkog liečnika Ivana Bönischa iz 1849*. Zagreb: *Liečnički vjestnik*, LXV (3), str. 77.
4. Državni arhiv Bjelovar, fond 3945, Zbirka Matica umrlih Pravoslavne Parohije u Bjelovaru 1905. – 1934.
5. Državni arhiv Bjelovar 2961. Zbirka Matica rođenih župe Sv. Terezije Avilske Bjelovar.

Slika 2. Obavijest o smrti u: *Samoborski list*, god. VII, br. 36, 12. 9. 1912.

(<https://www.samobor.hr/repozitorij/1912-36.pdf>)

6. Državni arhiv Bjelovar 2967.-2968. Zbirka Matica umrlih župe Sv. Terezije Avilske Bjelovar.
7. Habek, Dubravko (2015), *Iz povijesti zdravstva Bjelovara*. Zagreb – Bjelovar: Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Bjelovaru.
8. HR-HDA-1450. Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koja se odnosi na Hrvatsku, Austrija, Beč, Kriegsarchiv, Verwaltung, Standestabelle, D-1690-1696. Grenz Infanterie Regiment No. 5.
9. HR-HDA-1450. Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, Austrija, Beč, Kriegsarchiv, Verwaltung, Standestabelle, D-1696-1702. Grenz Infanterie Regiment No. 6.
10. <http://library.foi.hr/m3/casview.aspx?sql=SDCCDCYC943YDDDD3-DDD-SSDD75>. Original pisma. Hrvatski arheološki muzej u Zagrebu. br. G. 1022, IV. b
11. <https://www.samobor.hr/repozitorij/1912-36.pdf>. Obavijest o smrti u: *Samoborski list*, god. VII, br. 36, 12. 9. 1912.
12. Imenik članova Sбора liečnika Hrvatske. *Liječnički Vjesnik*, 1885.–1891.
13. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (NAZg), Zbirka Matica, Samobor, Matica umrlih 1907.–1919., str. 96, br. 160.

Head Surgeon Johann Bönisch and the Letter to his Wife Julia from the Battlefield in 1849

Summary

The paper presents professional and personal information on head surgeon Johann (Ivan) Bönisch, who was active in Bjelovar as hospital surgeon and district physician. He worked as head surgeon with permanent office in both regiments belonging to Bjelovar – first in Đurđevac, and later in Križevci. The paper includes the integral letter Bönisch sent to his wife Julia in translation from the German language. The letter was written in 1849 in the Sirmium battlefield, where he worked as battalion surgeon. Using emotional literary expression, he offers information on army activities, and sanitary and military circumstances in battlefields in the mid-19th century.

Keywords: Bjelovar; 19th century; Ivan Bönisch; head surgeon; personal letters; history.

Prof. prim. dr. sc. Dubravko Habek, dr. med.

Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Šalata 3, HR-10000 Zagreb
Hrvatsko katoličko Sveučilište u Zagrebu, Ilica 242, HR-10000 Zagreb
dhabek@unicath.hr

Dr. sc. Ivana Horbec

Hrvatski institut za povijest Zagreb, Opatička 10, HR-10000 Zagreb
ihorbec@gmail.com